

II. DYDAKTYKA LITERATURY I KULTURY

Małgorzata Gajak-Toczek

FRANCISZEK PRÓCHNICKI – POLONISTA NA WCZORAJ I DZIŚ

Pogrzeb odbył się 2 listopada 1911 roku we Lwowie. Mszę żałobną odprawił arcybiskup Józef Bilczewski. Przed domem przy ul. Teatyńskiej 11 pożegnalną mowę wygłosił Józef Nogaj. Kondukt, ulicami Kurkową, Czarnieckiego, przez plac Bernardyński i ulicą Piekarską na cmentarz Łyczakowski, prowadzili ks. biskup Władysław Bandurski i ks. prałat Zygmunt Lenkiewicz. Obok rodziny, syna Zdzisława i córek Marii Smulikowskiej, żony sędziego powiatowego we Lwowie i Anny Skarbińskiej, żony profesora gimnazjalnego, szli: namiestnik Galicji dr Michał Bobrzyński, wiceprezydent Rady Szkolnej Krajowej dr Ignacy Dembowski, prezydent miasta Józef Neuman i wiceprezydent Tadeusz Rutowski. W orszaku żałobnym nie zabrakło profesorów Uniwersytetu Lwowskiego i nauczycieli szkół średnich, mieszkańców Lwowa, uczniów i wychowanków¹ zmarłego, którego pochowano w Alei Zasłużonych². Kim był człowiek, którego egzekwie stały się manifestacją narodową?

Franciszek Próchnicki, syn Jana i Marii z Bielańskich, urodził się 30 listopada 1847 roku w Brzeżanach, miejscowości położonej we wschodniej Galicji nad rzeką Złotą Lipą. Wychowywany był w rodzinie o głębokich tradycjach patriotycznych i katolickich. Rodzice zaszczepili w młodym chłopcu szczerą umiłowanie ojczyzny, przekonanie o potędze i wielkości jej ducha opromienione religijnym spojrzeniem na świat. Kulturowanie narodowej przeszłości i kultury chrześcijańskiej pozwalało rozwinąć w przyszłym adeptcie zawodu nauczycielskiego takie cechy, jak: umiejętność poświęcenia się dla idei, skromność, pracowitość, chęć służenia innym.

¹ *Franciszek Próchnicki*, „Gazeta Lwowska”, 3 XI 1911, nr 250, s. 3; *Nekrologia*, „Czas”, 3 XI 1911, nr 502 (wydanie popołudniowe), s. 3.

² Obok grobu rodzinnego F. Próchnickiego pochowany jest W. Bełza, kilka kroków wcześniej znajduje się miejsce spoczynku G. Zapolskiej. Zwiedzający lwowską nekropolię mimo woli mijają mogiłę zasłużonego pedagoga; por. A. Medyński, *Ilustrowany przewodnik po Cmentarzu Łyczakowskim*, Lwów 1937, s. 15 i 54.

Do Gimnazjum Wyższego im. św. Jana Nepomucena³ w Brzeżanach wstąpił w 1858 roku. Szkoła zajmowała całe piętro ratusza, którego czworoboczny budynek z wieżą zegarową wznosił się w środku rynku. Na parterze gmachu ulokowano kramy i sklepy żydowskie. Korytarze szkoły wyłożone były kamiennymi płytami i dopiero w 1874 roku wyasygnowano 900 złotych reńskich na założenie dębowej podłogi. Trzy sale tworzyły układ amfiladowy, w związku z tym „klasy nie miały osobnych dla siebie drzwi, więc z jednej klasy przechodziło się do drugiej, a z tej znowu do trzeciej, a to wywoływało zamieszanie szczególnie przy końcu godziny, przy zmianie profesorów lub z powodu wychodzenia uczniów. Odpowiedzi uczniów w jednej klasie słyszeć było w drugiej całkiem wyraźnie”⁴. Nauka w tych warunkach nastroczała wiele kłopotów, także wychowawczych, zwłaszcza, że z dołu często było słyszeć „nieprzystojne słowa” padające przy okazji targów i zawieranych umów handlowych.

Galicja, która stanowiła porozbiorowy łup Cesarstwa Austrii, była poddana polityce ostrej germanizacji. Przed rokiem 1848 język polski i literatura polska nie miały prawa wstępu do galicyjskich szkół średnich, a po wydaniu Wiosny Ludów do programu nauczania został wprowadzony język ojczysty w wymiarze dwóch godzin tygodniowo⁵, ale był to przedmiot nadobowiązkowy, za opłatą i wyłącznie w pierwszych dwóch klasach.

2 czerwca 1863 roku gimnazjum brzeżańskie otrzymało zezwolenie na utworzenie klas siódmej i ósmej, dzięki temu Franciszek Próchnicki przystąpił w roku szkolnym 1865/66 do pierwszej w historii szkoły matury⁶.

Następnie podjął naukę na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, wybierając filologię klasyczną oraz studia z języka i literatury polskiej. Jako kandydat na nauczyciela gimnazjum obowiązkowo musiał zaliczyć filozofię i pedagogikę. Wszystkie wykłady były prowadzone w języku niemieckim⁷. Jedynym wyjątkiem były zajęcia A. Małec-

³ Informacje dotyczące brzeżańskiej szkoły średniej na podstawie J. Czernecki, *Brzeżany. Pamiątki i wspomnienia*, Lwów 1905, s. 25–107; *Kronika c.k. Gimnazjum w Brzeżanach*, [w:] *Sprawozdanie Dyrektora c.k. Wyższego Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1875*, Lwów 1875, s. 33–49.

⁴ *Ibidem*, s. 66.

⁵ Zmianę wprowadzono w 1848 r. i potwierdzono rok później w *Zarysie organizacyjnym dla gimnazjów i szkół realnych (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*, Wien 1849). Poszanowanie narodowości i języka ludów wchodzących w skład monarchii habsburskiej gwarantowała także konstytucja z 1848 r.; por. L. Słowiński, *Nauka literatury polskiej w szkole średniej w latach 1795–1914*, Warszawa 1976, s. 211.

⁶ J. Czernecki, *op. cit.*, s. 75–76.

⁷ Uniwersytet Lwowski dopiero „Najw. postanowieniem z 4 lipca 1871, udzielonym Namiestnikowi Galicji reskryptem Ministra Wyznań i Oświecenia z 11 lipca 1871, l. 523, raczył Najjaśniejszy Pan postanowić, iż »wszelkie ograniczenia, jakie dotychczas stały na przeszkodzie odbywaniu polskich i ruskich wykładów na Prawniczym i Filozoficznym Wydziale Uniwersytetu Lwowskiego, mają odtąd całkowicie odpaść, a na katedry w tych fakultetach mogą być

kiego⁸, który od chwili objęcia Katedry Języka i Literatury Polskiej wykładał w języku ojczystym. Dlatego „[p]amiętamy to dobrze, jakie tłumy płynęły na Uniwersytet o zwykłej godzinie wykładu; największa sala nie mogła pomieścić słuchaczy; a mówiąc o sali, nie myślę o ławkach: każdy skrawek wolnego miejsca bywał szczelnie zajęty”⁹ – wspominał Próchnicki ulubionego profesora w jego osiemdziesiątą rocznicę urodzin¹⁰.

Przyszły dydaktyk i reformator był zaangażowany w prace społecznikowskie. W czasie studiów działał w Czytelnii Akademickiej, a w latach 1868–1870 koledzy studenci wybrali go jej prezesem¹¹.

Franciszek Próchnicki – będąc wielbicielem wykładów profesora A. Małeckiego, który wtedy jako pierwszy badacz życia i twórczości J. Słowackiego wydawał swoją monografię poświęconą temu poecie¹² – napisał szkic *O duchowym poetów polskich pokrewieństwie*, drukowany w lwowskim „Dzienniku Literackim”¹³ w 1870 roku, w każdy wtorek od 20 września do 1 listopada.

Po ukończeniu studiów wrócił do Brzeżan. Pracę pedagogiczną rozpoczął w kwietniu 1871 roku w miejscowym gimnazjum, którego był absolwentem. Zaczynał, zgodnie z ówczesną pragmatyką, od stanowiska tzw. suplenta, czyli zastępcy nauczyciela. Uczył języka polskiego i historii Polski, w oficjalnych programach ukrytej pod nazwą historii kraju rodzinnego¹⁴. Od samego początku swej pracy zawodowej dał się poznać jako wspaniały nauczyciel.

powoływane w przyszłości tylko osoby, uzdatnione zupełnie do wykładania w jednym z obu języków krajowych”; por. L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, cz. II, s. 3.

⁸ A. Małecki (1821–1913) badacz literatury, historii i języka polskiego, filolog klasyczny; 1850–1853 profesor UJ, 1854–1856 kierował katedrą filologii klasycznej na uniwersytecie w Innsbrucku, 1856–1874 zatrudniony na Uniwersytecie Lwowskim (1872/73 – rektor); 1869–1872 wicekurator ZN im. Ossolińskich we Lwowie; od 1872 członek AU; 1876–1889 poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego, od 1881 członek Izby Panów w Wiedniu; twórca polskiej monografistyki historycznoliterackiej.

⁹ F. Próchnicki, *Z powodu jubileuszu Antoniego Małeckiego*, „Muzeum” 1902, s. 163.

¹⁰ Gwoli ścisłości należy dodać, że od zimowego półroczia roku 1868/69, a więc przed oficjalnym zezwoleniem, wykłady z filozofii w języku polskim rozpoczął dr M. Lipiński; por. L. Finkel, S. Starzyński, *op. cit.*, cz. I, s. 318.

¹¹ Czytelnia Akademicka powstała 1 kwietnia 1867 r.; pierwszym prezesem był R. Pilat, późniejszy profesor Uniwersytetu Lwowskiego; jego następcą został T. Skalkowski, współzałożyciel i współautor statutu Pierwszej Związkowej Drukarni we Lwowie; trzecim z kolei – F. Próchnicki; w latach dziewięćdziesiątych XIX w. prezesem Czytelni był także syn Próchnickiego, Zdzisław; por. *Czytelnia Akademicka*, Lwów 1899, s. 1–2.

¹² A. Małecki, *Juliusz Słowacki*, t. 1–2, Lwów 1866–1867.

¹³ F. Próchnicki, *O duchowym poetów polskich pokrewieństwie*, „Dziennik Literacki” 1870, nr 37–43.

¹⁴ W zamierzeniu zaborcy podstawowym celem było podkreślanie praw panującej dynastii do władania daną prowincją; w Galicji co światlejsi nauczyciele przekazywali tradycję dawnej Rzeczypospolitej.

Jeden z jego uczniów, późniejszy profesor Uniwersytetu Lwowskiego, E. Dunikowski¹⁵, tak wspominał młodego pedagoga: „[d]ostaliśmy nowy przedmiot, mianowicie historię polską, której poświęciliśmy się z zapałem, zwłaszcza że ją wykladał tak dzielny człowiek, jak powszechnie dziś znany dyrektor Próchnicki”¹⁶.

Dekretem Rady Szkolnej Krajowej z 20 maja 1873 roku Franciszek Próchnicki został mianowany nauczycielem rzeczywistym¹⁷ po zdaniu wieloetapowego egzaminu państwowego¹⁸. Odtąd zaczynał mu się liczyć staż¹⁹ uprawniający do emerytury, pobierał wyższą pensję i mógł zmienić swój stan cywilny. Wkrótce po przejściu trudów egzaminacyjnych Próchnicki ożenił się z Wandą Łuczkiwiczówną²⁰.

Następnie został przeniesiony do Lwowa²¹ i zatrudniony 29 lutego 1875 roku w III Gimnazjum im. Franciszka Józefa I w charakterze nauczyciela języka polskiego i filologii klasycznej. Od samego początku dał się poznać jako jeden z najbardziej pracowitych i utalentowanych pedagogów. W roku szkolnym 1875/76 uczył w klasach ósmych języka łacińskiego i polskiego, był gospodarzem, czyli wychowawcą klasy VIII b. Ponadto w *Sprawozdaniu Dyrektora...* zamieścił rozprawę *O życiu Franciszka Karpińskiego*²². O tym

¹⁵ E. Dunikowski (1855–1924), uczeń F. Próchnickiego, ukończył gimnazjum brzeżańskie w 1873 r., studiował w Wiedniu i Monachium, geolog i podróżnik, profesor mineralogii Uniwersytetu Lwowskiego od 1888 r.; por. *Galiczyjskie wspomnienia szkolne*, red. A. Knot, Kraków 1955, s. 500.

¹⁶ E. Dunikowski, *Z tęczyowych dni w szkołach brzeżańskich 1861–1873*, [w:] *Galiczyjskie wspomnienia...*, s. 373. Powyższe wspomnienia ukazały się pierwotnie pt. *Z tęczyowych dni*, jako felietony w „Gazecie Narodowej” oraz w osobnej odbitce z okazji stulecia Wyższego Gimnazjum w Brzeżanach (Lwów 1906).

¹⁷ *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie pośmiertne*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1912*, Lwów 1912, s. 32.

¹⁸ Por. perypetie Ludwika Kubali przy składaniu egzaminu nauczycielskiego: H. Barycz, *Nauczyciel szkoły średniej*, [w:] i d e m, *Wśród gawędzarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich*, t. 2, Kraków 1963, s. 205–211.

¹⁹ Dlatego Rada Szkolna Krajowa przyznała Próchnickiemu trzeci dodatek pięcioletni 9 czerwca 1888 r., dopiero wtedy miał „zaliczony” piętnastoletni staż pracy; por. „Muzeum” 1888, s. 507.

²⁰ Wanda z Łuczkiwiczów Próchnicka urodziła się 18 czerwca 1851 r. w Brzeżanach, zmarła 4 czerwca 1904 r. we Lwowie. Obecnie nie można już ustalić dokładnej daty ślubu, uroczystość ta miała miejsce w czasie między mianowaniem na stopień nauczyciela rzeczywistego a przeniesieniem do Lwowa, czyli między czerwcem 1873 r. a początkiem września 1874 r.

²¹ Zgodnie z decyzją zawartą w reskrypcie Wysokiej Rady Szkolnej nr 168 z 28 września 1874 r.; por. *Zmiany w gronie naucz. w ciągu r. szkoln. 1875*, poz. 6, [w:] *Sprawozdanie [...] w Brzeżanach za rok szkolny 1875*, s. 37.

²² F. Próchnicki, *O życiu Franciszka Karpińskiego*, [w:] *Sprawozdanie [...] Gimnazjum lwowskiego im. Franciszka Józefa za rok szkolny 1876*, cz. I, s. 1–73; oraz jako osobna książka pod tym samym tytułem, Lwów 1876, s. 72.

sentymentalnym piewcy napisał jeszcze w roku 1894 krótkie *Wspomnienie o życiu i pismach Franciszka Karpińskiego*²³.

Do składania corocznych sprawozdań był uprawniony i jednocześnie zobowiązany każdy dyrektor gimnazjum tzw. pełnego, czyli posiadającego wszystkie osiem klas. Część pierwszą stanowiły artykuły nauczycieli poświęcone różnorodnym dziedzinom, druga, zwana urzędową, przedstawiała bieżącą działalność danej szkoły. Jak zauważył znany łódzki uczonec J. Starnawski, sprawozdania były „trybuną”, gdzie nauczyciel „często publikował rozprawy naukowe”²⁴, których poziom nie ustępował studiom uniwersyteckim. Podkreślał, że „uniwersytety kształciły kadrę dla gimnazjów, gimnazja umożliwiały dojrzewanie przyszłym profesorom uniwersytetów. Do katedry uniwersyteckiej na wydziale teologicznym i filozoficznym nie dochodziło się przez asystenturę, lecz przez nauczanie szkolne”²⁵.

Prezentowana publikacja musiała odznaczać się odpowiednim poziomem, gdyż często podlegała ocenie. Przykładem może być sam Próchnicki, który w 1887 roku napisał cztery recenzje dysertacji kolegów-nauczycieli²⁶. Natomiast swoją kolejną pracę zamieścił w sprawozdaniu gimnazjalnym dopiero w roku 1897. Była nią rozprawa z pogranicza dydaktyki i literaturoznawstwa *O czytaniu ważniejszych utworów literackich przez uczniów szkół średnich. Kilka myśli z zakresu nauki języka polskiego*²⁷.

Państwo Próchniccy mieli troje dzieci: urodzonego w 1875 roku we Lwowie syna Zdzisława Konrada²⁸ i dwie córki, Marię i Annę.

Franciszek Próchnicki łączył pracę dydaktyczno-wychowawczą w szkole z energiczną działalnością w Towarzystwie Pedagogicznym. Początkowo

²³ Idem, *Wspomnienie o życiu i pismach Franciszka Karpińskiego*, [w:] F. Karpiński, *Dziesięć pieśni nabożnych z nutami*, Lwów 1894, s. 4–5.

²⁴ J. Starnawski, *Towarzystwa naukowe w zakresie humanistyki na terenie Galicji*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 3, red. A. Meissner, J. Wyrozumski, Rzeszów 1995, s. 55.

²⁵ *Ibidem*, s. 51.

²⁶ F. P[róchnicki], [rec.] H. Zathej, »Młodość Bohdana Zaleskiego«, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji III Gimnazjum krakowskiego za rok 1886*, „Muzeum” 1887, s. 93–94; idem, [rec.] T. Stahlberger, »Mickiewicz w Weimarze r. 1829«, [w:] *Sprawozdanie Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok 1886*, „Muzeum” 1887, s. 178–180; idem, [rec.] dr K. Petelenz, »Listy do Sam. Bog. Lindego«, [w:] *Sprawozdanie Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok 1885 i 1886*, „Muzeum” 1887, s. 180–181; idem, [rec.] J. Krystyniacki, »Fasti Sarbievani, czyli o chronologicznym porządku pieśni Sarbiewskiego«, [w:] *Sprawozdanie IV Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok 1886*, „Muzeum” 1887, s. 181–184.

²⁷ Idem, *O czytaniu ważniejszych utworów literackich przez uczniów szkół średnich. Kilka myśli z zakresu nauki języka polskiego*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, Lwów 1897, s. 3–38; rozprawa powyższa była również drukowana w *Programach galicyjskich za rok szkolny 1896/97*, Lwów 1897, (stron 36); por. „Muzeum” 1898, s. 155 oraz jako samodzielna odbitka posiadająca 38 stron.

²⁸ Z. K. Próchnicki (1875–1939) zastępca profesora prawa politycznego Uniwersytetu Lwowskiego, działacz Narodowej Demokracji, żonaty z Jadwigą z Kubalów.

skupiało ono nauczycieli wszystkich rodzajów szkół i pełniło funkcje zawodowej organizacji, której cele zostały określone bardzo szeroko: od obrony interesów materialnych, poprzez inicjowanie ruchu wydawniczego książek pedagogicznych i podręczników, po powoływanie szkół żeńskich i przemysłowych, jednym słowem – zajmowało się całokształtem problemów oświatowych związanych z działaniem szkoły²⁹. O docenieniu zasług i pracowitości Próchnickiego świadczył wybór na członka Zarządu Głównego TP w roku 1882, następnie sekretarza – w latach 1883–1884 i ponownie członka Zarządu – na rok 1885 oraz na lata 1892–1900³⁰.

W sierpniu 1885 roku przybył do Lwowa niezwykle gość, który zatrzymał się w drodze do Konstantynopola. Był nim uczestnik powstania listopadowego na Litwie, sławny geolog, profesor uniwersytetu w Santiago, I. Domeyko³¹. Witający widzieli w nim jednak przede wszystkim żywy symbol polskości, był przecież filomatą i przyjacielem wieszczki narodowej, był słynnym Żegotą z III części *Dziadów*. A. Małecki jako wicekurator przyjął go w murach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich³², natomiast 31 sierpnia 1885 r. o godzinie czwartej po południu marszałek krajowy, M. Zyblikiewicz³³, podjął szanownego gościa obiadem. Uczestniczyli w nim arcybiskupi, rektorzy lwowskich uczelni i przedstawiciele inteligencji. W składzie delegacji Towarzystwa Pedagogicznego znajdował się F. Próchnicki³⁴, jeden z „czołowych filarów szkolnictwa średniego w [...] Galicji”³⁵.

Ważną domeną działalności przyszłego reformatora edukacji polonistycznej były podręczniki *ad usum scholarum*. W połowie 1881 roku zadebiutował

²⁹ Towarzystwo Pedagogiczne, później Polskie Towarzystwo Pedagogiczne – powołano je na pierwszym zjeździe nauczycieli galicyjskich, który odbył się we Lwowie w 1868 roku pod przewodnictwem prof. A. Małeckiego. Działo ono do wybuchu II wojny światowej. Organizację o tej samej nazwie (PTP) założono w 1981 roku w Warszawie, obecnie zrzesza pracowników naukowych, nauczycieli i działaczy oświatowych, których celem jest rozwijanie nauk pedagogicznych oraz inspirowanie działalności innowacyjnej w dziedzinie oświaty i wychowania.

³⁰ Por. *Zarząd Główny Towarzystwa Pedagogicznego*, [w:] *Księga jubileuszowa Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego 1868–1908*, Lwów 1908, s. 57.

³¹ I. Domeyko (1802–1889) inżynier górnictwa, badacz Chile, rektor uniwersytetu w Santiago w l. 1867–1883; członek Akademii Umiejętności od 1873 r.

³² J. Wojtał, *Wydawnictwo Książek Szkolnych w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich 1878–1918*, Wrocław 1976, s. 34.

³³ M. Zyblikiewicz (1828–1887) prawnik, polityk związany ze stańczykami, od 1861 poseł do galicyjskiego Sejmu Krajowego, od 1872 członek AU, w l. 1874–1880 prezydent Krakowa, 1881–1886 marszałek krajowy Sejmu Galicyjskiego, uzyskał zgodę cesarza Franciszka Józefa I na odzyskanie przez Polaków i odbudowę Wawelu, zwolennik uprzemysłowienia Galicji. Zmuszony do ustąpienia ze stanowiska marszałka krajowego na skutek konfliktu z namiestnikiem A. Potockim; por. Z. Fras, *Galicja*, Wrocław 2003, s. 166, 170, 186–187.

³⁴ *Wiadomości bieżące. Domeyko we Lwowie*, „Muzeum” 1885, s. 547.

³⁵ L. Słowiński, *Z dziejów polonistyki szkolnej okresu niewoli narodowej. Franciszek Próchnicki (1847–1911)*, „Dydaktyka Literatury”, Zielona Góra 1981, s. 5.

jako autor *Ćwiczeń łacińskich na klasę siódmą i ósmą*³⁶. W przedmowie³⁷ napisanej w kwietniu 1881 roku nadmieniał, że niniejsza pozycja była oddana do tzw. oceny już w 1879 r. („przed wyjściem dzieła p. Trzaskowskiego” – chodzi o *Ćwiczenia łacińskie na klasę piątą i szóstą*). Łatwo zauważyć, że cykl administracyjny był bardzo długi. Projekt książki, po konsultacjach w łonie TP, składano do oceny RSK, następnie jak każdy podręcznik austro-węgierski, musiał uzyskać tzw. aprobatę Ministerstwa Wyznań i Oświecenia w Wiedniu. Wtedy dopiero można było rozpocząć proces wydawniczo-drukarski. Oznaczało to, że po uzyskaniu zgody RSK rozpoczynano skład zecerski, następnie poszczególne arkusze drukarskie jeszcze raz trafiały do Ministerstwa, gdzie orzekano ostatecznie o prawomyślności publikowanych tekstów. Wydrukowane egzemplarze przedkładano Dyrekcji Urzędów Pomocniczych c.k. Namiestnictwa w celu wyciśnięcia stampiglii, przedstawiającej cesarskiego orła z napisem wokół: c.k. Wydawnictwo Książek Szkolnych. Tylko podręczniki z tym znakiem mogły trafić do sprzedaży. Kolejne wydania, jeśli zawierały jakiegokolwiek zmiany, wymagały ponownej aprobaty wszechwładnego Ministerstwa.

Dwa lata później, w 1883 roku zostały wydane nakładem TP w I Związkowej Drukarni we Lwowie *Przykłady do tłumaczenia z języka polskiego na łaciński na trzecią klasę*. W przedmowie z 1 lutego 1883 roku twórca podkreślał, iż starał się, „ażeby książka niniejsza była istotnie dalszym ciągiem poprzednich”³⁸. Nad swoim dziełem sprawował swoistą pieczę, opracowując kolejne edycje pod zmienionym tytułem *Ćwiczenia łacińskie dla klasy trzeciej*³⁹, z których ostatnie wydrukowano już po śmierci autora.

Wiedza i zdolności Próchnickiego jako filologa klasycznego zostały docenione przez RSK, która na posiedzeniu 4 czerwca 1887 roku mianowała go zawodowym ekspertem w dziedzinie języka łacińskiego⁴⁰. Odtąd był regularnie powoływany do prac w komisjach oraz przedstawiał swoje zdanie w licznych ankietach dotyczących zagadnień związanych z nauczaniem tego przedmiotu⁴¹.

³⁶ F. Próchnicki, *Ćwiczenia łacińskie na klasę siódmą i ósmą*, Lwów 1881; kolejne wydanie Lwów 1887.

³⁷ Idem, *Ćwiczenia łacińskie na klasę siódmą i ósmą*, Lwów 1881, s. III–IV.

³⁸ Idem, *Przedmowa do wydania pierwszego*, [w:] idem, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy trzeciej, ułożył...*, wyd. 2, Lwów 1891, s. nienumerowana.

³⁹ Idem, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy trzeciej*, wyd. 2, Lwów 1891; wyd. 3, Lwów 1893; wyd. 4, Lwów 1903; wyd. 5, Lwów 1906; wyd. 6, Lwów 1912.

⁴⁰ *Wyciąg z protokołu posiedzeń c.k. Rady Szkolnej Krajowej*, „Muzeum” 1887, s. 544.

⁴¹ M.in. wypowiadał się „w sprawie ujednostajnienia nauki gramatyki języka łacińskiego”; por. *Wiadomości bieżące*, „Muzeum” 1888, s. 276; przedstawiał propozycje dotyczące jej rozkładu na poszczególne klasy; por. *Rozmaitości z zakresu szkoły i nauki. Z komisji naukowej*, „Muzeum” 1889, s. 195.

W roku 1888 ukazały się *Ćwiczenia łacińskie dla klasy czwartej*⁴². Nakładcą dla pierwszego wydania było również TP, do użytku szkolnego zostały zaliczone na posiedzeniu RSK 30 czerwca 1888 roku⁴³. Próchnicki był również autorem kolejnych wydań, które przystosowywał do zmieniającego się planu nauczania⁴⁴.

Jako znawca łaciny znalazł się w gronie wielu wybitnych nauczycieli, jak chociażby E. Fiderer czy T. Sołtysik, którzy go „z prawdziwie koleżeńską życzliwością niejednokrotnie i radą swą zasilali, i skuteczną wspierali pomocą”⁴⁵. Najwybitniejszym z nich był Z. Samolewicz, autor *Gramatyki łacińskiej*⁴⁶ i wielu innych podręczników. Próchnicki spełniał rolę komplementarną, a także był kontynuatorem idei lwowskich pedagogów, które zapewniły im na długie lata dominację jako autorom książek *ad usum scholarum*. Przykładem były ćwiczenia z języka łacińskiego do klasy pierwszej i drugiej. Ich twórcą od lat siedemdziesiątych XIX wieku był właśnie wspomniany dyrektor z „Franciszka Józefa”. Od roku 1893 zaczął się wzorować na austriackich opracowaniach J. Steinera i A. Scheindlera⁴⁷. W roku 1905 Próchnicki wspólnie z nowo mianowanym dyrektorem Gimnazjum w Brzeżanach A. Frączkiewiczem⁴⁸ opracował kolejne wydania *Ćwiczeń łacińskich dla klasy I*⁴⁹ oraz *Ćwiczeń łacińskich dla klasy II*⁵⁰.

⁴² F. Próchnicki, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy czwartej (ulożył...)*, Lwów 1888.

⁴³ *Wyciąg z protokołu posiedzeń c.k. Rady Szkolnej Krajowej*, „Muzeum” 1888, s. 572.

⁴⁴ F. Próchnicki, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy czwartej*, wyd. 2, Lwów 1897; wyd. 3, Lwów 1905; wyd. 4, Lwów 1909; wyd. 5 niezmienione, Lwów 1914. Nakładcą tych wydań było TNSW.

⁴⁵ Idem, *Przedmowa*, [w:] idem, *Ćwiczenia łacińskie na klasę siódmą i ósmą*, s. IV.

⁴⁶ Z. Samolewicz, *Gramatyka języka łacińskiego*, Lwów 1875; Z. Samolewicz, T. Sołtysik, *Gramatyka języka łacińskiego*, Lwów 1891; o jej randze świadczy fakt, iż aktualnie zalecana jest dla studentów UJ jako podręcznik: Z. Samolewicz, T. Sołtysik, *Składnia łacińska*, w oprac. K. Bielawskiego i A. Gorzkowskiego, wyd. 2, Kraków 2006.

⁴⁷ J. Steiner, A. Scheindler, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy pierwszej*, oprac. Z. Samolewicz, Lwów 1893; wyd. 2, Lwów 1896; wyd. 3, Lwów 1900; oraz J. Steiner, A. Scheindler, *Ćwiczenia łacińskie dla klasy drugiej*, oprac. Z. Samolewicz, Lwów 1893; wyd. 2, Lwów 1894; wyd. 3, Lwów 1903.

⁴⁸ A. Frączkiewicz (1863–1925) filolog i pedagog, od 1898 – nauczyciel w Gimnazjum Franciszka Józefa, od 1905 – dyrektor Wyższego Gimnazjum w Brzeżanach, na początku I wojny światowej kierował gimnazjum dla uchodźców polskich w Hranicach, 1916/17 – dyrektor szkoły w Łańcucie, od 1917 – na równorzędnym stanowisku w Stryju.

⁴⁹ A. Frączkiewicz, F. Próchnicki, J. Steinera i dra A. Scheindlera »*Ćwiczenia łacińskie dla klasy I*« opracowane przez dra Z. Samolewicza przygotowali..., wyd. 4, Lwów 1905; wyd. 5, Lwów 1907; wyd. 6, Lwów 1911.

⁵⁰ Idem, J. Steinera i dra A. Scheindlera »*Ćwiczenia łacińskie dla klasy II*« opracowane przez dra Z. Samolewicza przygotowali..., wyd. 4 skrócone, Lwów 1905; wyd. 5, Lwów 1908; wyd. 6, Lwów 1913 – to wydanie zostało przygotowane samodzielnie przez A. Frączkiewicza już po śmierci F. Próchnickiego.

Jednak głównym obszarem zainteresowań cenionego lwowskiego nauczyciela stały się wszystkie aspekty związane z nauczaniem języka polskiego. Już w 1881 roku w „Szkole”⁵¹ – organie prasowym Towarzystwa Pedagogicznego – w soboty, od 24 września do 31 grudnia, drukował swój artykuł *Kilka słów o tematach do wypracowań piśmiennych w języku ojczystym w szkołach naszych średnich*⁵².

Od samego początku uczestniczył w pracach związanych z organizacją nowego stowarzyszenia nauczycielskiego i był jednym z założycieli Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych⁵³, które aktywowano 9 kwietnia 1884 roku. Wielokrotnie występował na jego forum, przedstawiając dotychczasowe dokonania oraz nowe, niezbędne postulaty, mające usprawnić działalność organizacji⁵⁴ oraz zreformować proces edukacji. Swoje wnioski potrafił tak umotywić, iż zawsze były przyjmowane większością głosów, a częstokroć nawet przez aklamację. Wypowiadał się w wielu ankietach, m.in. w 1886 roku w związku z projektem reorganizacji szkół realnych⁵⁵, w grudniu 1892 roku opracował memoriał w sprawie „podniesienia nauki języka polskiego”⁵⁶.

Z ramienia TNSW Próchnicki w 1887 roku był członkiem komisji rozpatrującej wniosek Antoniego Małeckiego o wprowadzenie utrakwizmu w szkołach Galicji Wschodniej, którego cel stanowiło równouprawnienie języków polskiego i ukraińskiego⁵⁷.

W roku 1888 Rada Szkolna Krajowa desygnowała go do dokonania zmian w planowanym kolejnym wydaniu tomów III i IV *Wypisów polskich*

⁵¹ „Szkola” – tygodnik, organ prasowy Towarzystwa Pedagogicznego, ukazywał się w l. 1868–1939.

⁵² F. Próchnicki, *Kilka słów o tematach do wypracowań piśmiennych w języku ojczystym w szkołach naszych średnich*, „Szkola” 1881, nr 39–52.

⁵³ Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych – organizacja nauczycieli szkół średnich, działała w latach 1884–1939; w 1919 r. galicyjskie TNSW połączyło się z działającym na terenie byłego zaboru rosyjskiego od 1905 r. Stowarzyszeniem Nauczycielstwa Polskiego, przyjęto wówczas oficjalną nazwę: Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych.

⁵⁴ F. Próchnicki, [ref.] *W sprawie nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1885, s. 321–330; idem, [ref.] *O instrukcji dla nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1887, s. 371–375; idem, [ref.] *W sprawie nauki języka polskiego w szkołach średnich*, „Muzeum” 1890, s. 320–326 (czytał R. Zawiliński); idem, [ref.] *Sprawa podniesienia języka polskiego w naszych szkołach średnich*, „Muzeum” 1890, s. 466–467; idem, [ref.] *W sprawie nauki języka i literatury polskiej w trzech najwyższych klasach*, „Muzeum” 1898, s. 679–689; idem, [ref.] *Wnioski Wydziału Towarzystwa w sprawie wycieczek naukowych po kraju*, „Muzeum” 1899, s. 419–427; idem, [ref.] *W sprawie nauki historii literatury powszechnej w gimnazjach i szkołach realnych*, [w:] *Sprawozdanie z XVIII Walnego Zgromadzenia TNSW*, „Muzeum” 1902, dodatek do zeszytu październikowego, s. 28–33; idem, [ref.] *W sprawie podziału Walnych Zgromadzeń na plenarne i sekcyjne*, [w:] *Sprawozdanie z XIX Walnego Zgromadzenia TNSW*, „Muzeum” 1903, dodatek do zeszytu październikowego, s. 12–13.

⁵⁵ „Muzeum” 1886, s. 596.

⁵⁶ *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1893, s. 148.

⁵⁷ *Sprawy szkolne w Sejmie*, „Muzeum” 1887, s. 124.

dla szkół średnich⁵⁸. Rok później zaś jako członek Komisji Naukowej układał plany podręczników do klas VI, VII i VIII szkół średnich. W dniach 10–13 listopada 1890 roku uczestniczył w pracach nad ujednoczeniem ortografii w książkach szkolnych⁵⁹.

Franciszek Próchnicki od początku lat osiemdziesiątych XIX wieku był zwolennikiem uporządkowania ogromnego chaosu związanego z nauczaniem języka ojczystego⁶⁰. Za niezbędny warunek umożliwiający realizację zadania uznał przede wszystkim doskonałego nauczyciela – gorącego patriotę i jednocześnie wychowawcę młodzieży, któremu odda się do dyspozycji ujednoczone programy nauczania do wszystkich rodzajów szkół średnich oraz dostosowane do nich podręczniki. Tym celom poświęcił całe swoje pracowite życie.

Priorytetem stała się sprawa „ulożenia szczegółowego planu lekcyjnego dla języka polskiego w gimnazjach i szkołach realnych”⁶¹, którego nadrzędnym celem było stworzenie „jednolitego i w pewien system ujętego postępowania w udzielaniu przedmiotu, który ma stanowić podstawę wykształcenia w szkołach wyższych pobieranego”⁶². Problem był niezwykle ważki, gdyż do tej pory każde gimnazjum prowadziło proces edukacji według własnego, indywidualnego programu. Próchnicki dążył do opanowania istniejącego zamętu⁶³. Efektem były opracowane przez niego *Wskazówki do nauki języka polskiego*⁶⁴, które stanowiły pierwszą instrukcję metodyczną w dawnej Galicji, zawierającą szereg merytorycznych uwag układających się w ciąg, który pozwalał na nowatorskie i twórcze prowadzenie procesu nauczania. Uczestniczył również w przygotowaniu kolejnych planów nauczania języka ojczystego w szkołach średnich w latach 1888⁶⁵, 1893⁶⁶ i 1905⁶⁷.

⁵⁸ Wyciąg z protokołu posiedzeń c.k. Rady Szkolnej Krajowej, „Muzeum” 1888, s. 366.

⁵⁹ *Rozmaitości. Posiedzenie Komisji dla ujednostajnienia ortografii w książkach*, „Muzeum” 1890, s. 798–799.

⁶⁰ F. Próchnicki, [ref.] *W sprawie nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1885, s. 321–330.

⁶¹ Powyższe zdanie F. Próchnicki uzasadniał w swoim referacie *O lekturze polskiej w klasach wyższych*, wygłoszonym 12 maja 1883 r.; por. M. Warm ski, *Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych 1884–1894. Rys historyczny*, Lwów 1894, s. 25.

⁶² Pogląd ten głosił F. Próchnicki, a jego zdanie przytacza R. Zawiliński, *Jakie ustępy poetyczne polskie można by uczniom klas niższych zadawać do uczenia się na pamięć?*, „Muzeum” 1885, s. 7.

⁶³ F. Próchnicki, [ref.] *W sprawie nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1885, s. 321–330.

⁶⁴ Idem, *Wskazówki do nauki języka polskiego*, Lwów 1885.

⁶⁵ F. Próchnicki był autorem *Planu nauki w gimnazjach i szkołach realnych*, a także odnośnej petycji do Rady Szkolnej Krajowej, por. „Muzeum” 1888, s. 296; *Plan nauki* zamieszczono na s. 298–304.

⁶⁶ Por. *Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich*, zestawil H. Kopia, Lwów 1900, s. 17–24; a także artykuł datowany na dzień 12 maja 1893 r. *Z powodu wydania planu i instrukcji do nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1893, s. 369–372.

⁶⁷ Komentarz przedstawił M. Reiter, *Instrukcja dla nauczycieli języka polskiego 1905*, „Muzeum” 1905, s. 1072–1080.

Koledzy nauczyciele, doceniając zaangażowanie Franciszka Próchnickiego, poczynając od 6 kwietnia 1887 roku do 20 maja 1907 roku, z krótką przerwą między 4 czerwca a 2 listopada 1906 roku, czyli między obradami XXII i Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia TNSW⁶⁸, wybierali go rokrocznie na stanowisko członka Wydziału TNSW, natomiast od 1896⁶⁹ do 1899 roku był jego wiceprzewodniczącym.

W Wydziale Towarzystwa zwykle planował przebieg kolejnych Walnych Zgromadzeń⁷⁰, od listopada 1890 pracował w Komisji Wydawniczej⁷¹, następnie w Komisji Wykonawczej oraz Komisji Reformy Organizacji Szkół Średnich⁷², a od 6 czerwca 1898 do 13 czerwca 1906 był referentem stypendyjnym⁷³, nadzorującym proces przyjmowania i rozpatrywania wniosków w sprawach o przyznanie rent dla wdów i sierot po nauczycielach w ramach Fundacji im. Adama Mickiewicza. W 1897 roku przygotował kwestionariusz dotyczący nauki literatury polskiej w gimnazjach⁷⁴ a także wytypowano go do komisji upoważnionej do wprowadzenia uchwał XII Walnego Zgromadzenia związanych z wychowaniem fizycznym uczniów⁷⁵. Rok później kierował obradami XIII Walnego Zgromadzenia, które odbyło się w Krakowie 6–7 czerwca 1897 roku⁷⁶.

28 września 1900 roku rozpoczął pracę w komisji, której celem był wybór artykułów ilustrujących galicyjskie szkolnictwo. Miały się one znaleźć w warszawskiej *Encyklopedii wychowawczej*⁷⁷. 31 października 1901 roku wystąpił z inicjatywą poparcia idei wydawniczej *Słownika języka pol-*

⁶⁸ Por. *Czwarte Walne Zgromadzenie Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych*, „Muzeum” 1887, s. 442; *Sprawy TNSW*, s. 73, i *Sprawozdanie z XXII Walnego Zgromadzenia TNSW*, s. 41 – dodatki do „Muzeum” 1906, t. 2, (po s. 304 i 418); *Sprawy TNSW*, s. 3 – dodatek do „Muzeum” 1907, t. 1, (po s. 574); *Sprawozdanie z XXIII Walnego Zgromadzenia TNSW*, s. 66 – dodatek do „Muzeum” 1907, t. 2, (po s. 705); A. Karbowski podaje, że Próchnicki pozostawał w składzie Wydziału TNSW do 1908 roku; A. Karbowski, *Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych 1884–1908*, „Muzeum” 1909, dodatek I, s. 19.

⁶⁹ *Sprawozdanie z Dwunastego Walnego Zgromadzenia TNSW*, „Muzeum” 1896, s. 570.

⁷⁰ Por. *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1892, s. 780; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1896, s. 59; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1901, s. 349; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1902, s. 324–325.

⁷¹ Por. *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1891, s. 1; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1894, s. 134; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1896, s. 60.

⁷² *Sprawozdanie z czynności TNSW za czas od 6 czerwca 1897 do 28 maja 1898*, „Muzeum” 1898, dodatek do z. 5, s. 5 (po s. 269).

⁷³ Por. *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1899, s. 55 oraz dodatek *Sprawy TNSW*, s. 1, „Muzeum” 1906, t. 2, między s. 304–305.

⁷⁴ *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1897, s. 210. Dokument ten, zlecony we wrześniu 1896 r., już 29 listopada został zatwierdzony przez Wydział TNSW.

⁷⁵ *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału TNSW*, „Muzeum” 1897, s. 210.

⁷⁶ *Sprawozdanie z Trzynastego Walnego Zgromadzenia TNSW*, „Muzeum” 1897, s. 584 i 803.

⁷⁷ *Sprawy TNSW. Wyciąg z protokołu posiedzeń Wydziału TNSW*, „Muzeum” 1900, s. 765.

skiego, wychodzącego właśnie w Warszawie pod redakcją J. A. Karłowicza⁷⁸. Przedsięwzięciu groziło bowiem zaniechanie druku z powodu braku środków finansowych⁷⁹.

Niejako na uboczu swoich szerokich obowiązków angażował się w takie działania, jak projektowanie napisu na tablicę pamiątkową poświęconą Z. Samolewiczowi, ufundowaną w rocznicę śmierci wielkiego pedagoga⁸⁰, zredagował tekst adresu z okazji 500-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego, który został przekazany przez delegację TNSW⁸¹, opracował plan obchodów osiemdziesiątej rocznicy urodzin A. Małeckiego⁸², któremu złożył głęboki hołd w imieniu stanu nauczycielskiego⁸³. W 1904 roku ułożył dyplom uznania dla H. Jordana⁸⁴, twórcy słynnych „ogródków jordanowskich”⁸⁵. Dwa lata później, wyrażając ubolewanie z powodu śmierci A. Kaliny⁸⁶, prezesa TNSW w latach 1897–1905, podkreślał, iż był to oddany swej pracy nauczyciel, prawdziwy przyjaciel młodzieży, gorący orędownik polskośći i niedościgły wzór postawy moralnej dla współpracowników⁸⁷.

Próchnicki był delegatem Wydziału TNSW do Tymczasowego Komitetu Organizacji Wystawy Krajowej⁸⁸. Wystawa ta, zwana Powszechną lub Kościuszkowską, odbyła się we Lwowie w 1894 roku. Pawilon szkolny w trakcie Wystawy zwiedził 6 czerwca 1894 roku arcyksiążę Karol Ludwik⁸⁹.

W ramach prac Komisji Wydawniczej Próchnicki wraz z pozostałymi członkami ułożył program propagowania arcydzieł literatury powszechnej

⁷⁸ J. A. Karłowicz (1836–1903) ojciec cenionego kompozytora Mieczysława, etnograf, językoznawca i muzykolog, od 1887 roku członek Akademii Umiejętności.

⁷⁹ *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału Towarzystwa*, „Muzeum” 1901, s. 900; por. także odezwę Antoniego Kaliny, wkładka między s. 836 i 837.

⁸⁰ *Sprawy TNSW. Wyciąg z protokołu posiedzeń Wydziału TNSW*, „Muzeum” 1900, s. 286.

⁸¹ *Ibidem*, „Muzeum” 1900, s. 764.

⁸² *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału Towarzystwa*, „Muzeum” 1902, s. 323.

⁸³ F. Próchnicki, *Z powodu jubileuszu...*, s. 161–165.

⁸⁴ H. Jordan (1842–1907) pionier wychowania fizycznego dzieci i młodzieży w Polsce; od 1895 profesor ginekologii i położnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, poseł do Sejmu Krajowego.

⁸⁵ Przygotowania projektu dyplomu Próchnicki podjął się na posiedzeniu Wydziału TNSW 3 lipca 1904 r.; por. *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału Towarzystwa*, „Muzeum” 1904, s. 1116.

⁸⁶ A. Kalina (1846–1906) profesor Uniwersytetu Lwowskiego; znawca historii Słowian; ważniejsze prace: *Żywoć św. Wojciecha wobec historii* (1874); *Rozwój krytyczny pieśni »Bogurodzicy«* (1880); *Historia języka polskiego*, t. I, (1883); por. J. Leciejewski, *Śp. Antoni Kalina*, „Muzeum” 1906, t. I, s. 395–400.

⁸⁷ F. Próchnicki, *Przemówienie [...] nad grobem ś. p. Kaliny dnia 6 maja 1906*, „Muzeum” 1906, s. 2.

⁸⁸ W składzie delegacji znajdował się także T. Sołtysik; por. *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1892, s. 779.

⁸⁹ *Zwiedzenie pawilonu szkolnego*, „Muzeum” 1894, s. 470–473.

dla szkół średnich w cyklu Biblioteki dla Młodzieży. 13 grudnia 1890 roku został włączony do stałego składu Komitetu Redakcyjnego⁹⁰. Plany były ambitne, gdyż zakładano, że w ciągu dwóch lat ukaze się 50 tomików. Czas pokazał jednak, że szczytny cel został w poważny sposób ograniczony przez kłopoty finansowe. Ostatecznie zdołano wydać 16 tomików w dwóch seriach, wszystkie nakładem TNSW, z czego Próchnicki przygotował aż siedem w ciągu czterech lat. Prace jego pióra wyróżniały się starannością i były cenione za ułatwienia w postaci odpowiednio dobranych informacji dodatkowych i wyjaśnień⁹¹.

Uczestniczył także w posiedzeniach macierzystego Koła Lwowskiego TNSW i wyrażał swoje poglądy w trakcie licznych dyskusji⁹², czasem również przewodnicząc sesjom⁹³.

Łamy czasopisma pedagogicznego „Muzeum” zarejestrowały szereg opinii Próchnickiego, świadczących o jego ogromnej erudycji i szerokich zainteresowaniach. Już w pierwszym roczniku przedstawił między innymi informację o wydanej w Poznaniu książce *Studia literackie* znanego sławisty i profesora Uniwersytetu Wrocławskiego, W. Nehringa⁹⁴, która zwróciła uwagę krytyka, „ponieważ niektóre z tych rozprawek przydać się mogą nauczycielom języka polskiego w szkołach naszych gimnazjalnych”⁹⁵.

⁹⁰ *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału Towarzystwa*, „Muzeum” 1891, s. 2.

⁹¹ H. K o p i a, [rec.] *Biblioteka dla Młodzieży, wydawnictwo TNSW we Lwowie*, „Muzeum” 1891, s. 784–785; i d e m, [rec.] *Biblioteka dla Młodzieży. Tomik I–X, Lwów 1891–94. Nakładem TNSW*, „Muzeum” 1894, s. 289–292; także W. H a h n, [rec.] *K. Szajnocha, »Krzysztof Opaliński. Szkic historyczny«, Wstępem i objaśnieniami zaopatrzył F. Próchnicki, Lwów 1895*, „Muzeum” 1896, s. 49–51; i d e m, [rec.] *W. Szekspira, »Koriolan«, Wstępem i uwagami zaopatrzył F. Próchnicki, Lwów 1895*, „Muzeum” 1896, s. 514.

⁹² Np. o potrzebie ułożenia podręcznika do nauki literatury klasycznej i mitologii, por. „Muzeum” 1886, s. 79–80; o konieczności nadzoru lekarskiego w szkołach, por. „Muzeum” 1888, s. 3; poparł pomysł zamieszczania polskich tytułów zamiast nic niemówiących liter do opisu pieśni z *Iliady* Homera, por. „Muzeum” 1888, s. 674; był zwolennikiem szerokiej współpracy z rodzicami uczniów, w przypadku nadużywania alkoholu przez młodzież proponował zastosować surowe sankcje wobec szynkarzy, por. „Muzeum” 1898, s. 86–89 i s. 357; omawiał problemy związane z wprowadzeniem wychowania fizycznego do szkół, por. „Muzeum” 1899, s. 806–807; wskazywał brak odpowiednich podręczników do historii tzw. krajowej, a także twardo bronił samodzielności przedmiotu – choć był on nadobowiązkowy – nie zgadzając się na jego połączenie z historią powszechną, por. „Muzeum” 1900, s. 629–630; wypowiedział się na temat lektury obowiązkowej i literatury współczesnej; por. *Sprawozdanie z posiedzeń kół: Koło Lwowskie*, „Muzeum” 1905, s. 1061.

⁹³ Por. *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1897, s. 286–287; *Sprawy TNSW*, „Muzeum” 1898, s. 357.

⁹⁴ W. Nehring (1830–1909) sławista, historyk literatury i języka polskiego, członek Akademii Umiejętności od 1873, profesor języków i literatury słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego w l. 1868–1907.

⁹⁵ F. Próchnicki, [rec.] *»Studia literackie« Wł. Nehringa, Poznań 1884*, „Muzeum” 1885, s. 90–91.

Recenzja⁹⁶ dotycząca serii wydawniczej Arcydzieła Poetów Polskich, zainicjowanej przez P. Parylaka, była kroplą przepelniającą czarę w morzu negatywnych sądów i przyczyniła się do definitywnego pogrzebania wydawnictwa. W 1885 roku przedstawił również krótką, ale niesłychanie pozytywną ocenę dwutomowego wydania *Dzieł A. Mickiewicza*⁹⁷, rok później zwrócił uwagę na rozprawkę historyka literatury, S. Windakiewicza, *Życie dworskie Kochanowskiego*, stanowiącą istotny przyczynek do biografii poety⁹⁸. Z kolei w roku 1893 z dumą i radością zawiadamiał w omówieniu krytycznym o wydaniu przez jego ucznia z czasów brzeżańskich, dra H. Biegeleisena, *Dzieł A. Mickiewicza w 4 tomach*⁹⁹. Sposobność do powtórzenia pochwał pod adresem swojego wychowanka miał przy okazji ukazania się nakładem Księgarni Polskiej 6-tomowej edycji *Dzieł J. Słowackiego*¹⁰⁰. Każde pojawienie się książek wieszczów narodowych stawało się swoistą manifestacją patriotyczną.

Niemniej istotną dziedziną działalności Franciszka Próchnickiego było przygotowywanie podręczników. Przykładem mogą być książki na potrzeby szkół wydziałowych¹⁰¹ żeńskich redagowane w ramach inicjatyw podejmowanych dla Towarzystwa Pedagogicznego. Ich współautorem był Romuald Starkel¹⁰², najbardziej znany z prac nad uproszczeniem pisowni w języku polskim. Owocem współpracy była, wydana nakładem tegoż Towarzystwa, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół*

⁹⁶ Idem, [rec.] *Arcydzieła [P]oetów [P]olskich z objaśnieniami Piotra Parylaka. Tomik pierwszy: A. Malczewskiego »Maria«; tomik drugi: J. Słowackiego »Ojciec zadżumionych«*, Lwów 1884, „Muzeum” 1885, s. 96–99 i 142–146.

⁹⁷ Idem, [rec.] »*Dzieła*« *Adama Mickiewicza – wydanie stereotypowe, Lwów 1885, nakładem Gubrynowicza i Schmidta, t. I i II*, „Muzeum” 1885, s. 493–494.

⁹⁸ Idem, [rec.] S. Windakiewicz, »*Życie dworskie Kochanowskiego*«, „*Prace Filologiczne*” 1885, „Muzeum” 1886, s. 41–42.

⁹⁹ Idem, [rec.] »*Dzieła*« *Adama Mickiewicza, red. H. Biegeleisen, Lwów 1893*, „Muzeum” 1893, s. 245–248.

¹⁰⁰ Idem, [rec.] »*Dzieła*« *Juliusza Słowackiego wydał i objaśnił dr Henryk Biegeleisen, tomów I–VI. We Lwowie, nakładem Księgarni Polskiej, 1894*, „Muzeum” 1895, s. 222–230.

¹⁰¹ Szkoły wydziałowe przygotowywały młodzież do wykonywania konkretnego zawodu, dzieliły się na męskie i żeńskie. Zaliczano do nich klasy: piątą, szóstą, siódmą i ósmą, zwane także odpowiednio pierwszą, drugą, trzecią i czwartą. Należy pamiętać, że w Galicji większość stanowiły szkoły sześć- i siedmioklasowe. Tu uczyły się dzieci, których nie stać było na naukę w gimnazjum.

¹⁰² R. Starkel (1850–1888) nauczyciel szkół realnych, w latach 1878–1882 korektor podręczników w Wydawnictwie Książek Szkolnych w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, aktywny działacz Towarzystwa Pedagogicznego, członek Zarządu Głównego TP w latach 1876 i 1880–1881 oraz sekretarz Zarządu Głównego TP w latach 1877–1879 i 1885, autor utworów dla dzieci oraz wypisów dla szkół uzupełniających ludowych i wydziałowych; por. *Romuald Starkel. Wspomnienie pośmiertne*, „Muzeum” 1888, s. 220; *Zarząd Główny Towarzystwa Pedagogicznego*, [w:] *Księga jubileuszowa...*, s. 57.

*ludowych*¹⁰³, składająca się z czterech części dla klas V–VIII. Po śmierci Starkla, która smutkiem okryła całe środowisko lwowskiej inteligencji, Próchnicki prowadził dalej prace nad kolejnymi wydaniem podręcznika, zwłaszcza że zmuszał do tego zmieniający się *Plan nauki*. By podołać zadaniu, tom I do klasy piątej¹⁰⁴ redagował we współpracy z Mieczysławem Tytusem Baranowskim¹⁰⁵, mianowanym wówczas inspektorem szkół ludowych we Lwowie, natomiast następne tomy II i III¹⁰⁶ – z jego bratem Bolesławem Adamem Baranowskim¹⁰⁷, pełniącym od 1885 roku obowiązki krajowego

¹⁰³ F. Próchnicki, R. Starkel, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych*, t. I dla klasy piątej, Lwów 1886; wyd. 2, Lwów 1889; t. II dla klasy szóstej, Lwów 1890; t. III dla klasy siódmej, Lwów 1887; t. IV dla klasy ósmej, Lwów 1886. Takie ukończenie podręcznika, bez pierwszego wydania tomu I, podaje również J. Nogaj, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie pośmiertne*, [w:] *Sprawozdanie [...] Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1912*, s. 36.

¹⁰⁴ F. Próchnicki, M. Baranowski, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych i wyższych klas szkół ludowych żeńskich ułożyli...*, tom I dla klasy piątej, Lwów 1892, wyd. 3, Lwów 1897.

¹⁰⁵ M. Baranowski (1851–1898) wybitny pedagog, organizator szkół, metodyk, higienista szkolny, popularyzator wiedzy z zakresu przyrody; studiował matematykę i filozofię w Uniwersytecie Lwowskim; pracując w charakterze prywatnego nauczyciela podjął starania o uzyskanie patentu nauczyciela przedmiotów językowo-historycznych uwieńczone sukcesem w 1877 r.; początkowo był zastępcą nauczyciela starszego w Seminarium Nauczycielskim w Stanisławowie, a następnie nauczycielem szkoły ćwiczeń w Seminarium Nauczycielskim w Tarnowie; od 1884 r. piastował stanowisko inspektora szkół ludowych w powiecie przemyskim, a od 1887 we Lwowie; rok 1895 przyniósł powołanie na stanowisko dyrektora Seminarium Żeńskiego tamże; w tym samym roku został członkiem Rady m. Lwowa; jako inspektor lwowski rozpoczął opiekę nad dziećmi biednymi, dla których organizował obiady i wakacyjny wypoczynek; był założycielem i wiceprezesem Związku Rodzicielskiego; pisał artykuły dla pisma szermującego postępowe pedagogiczne poglądy „Szkoła” (1888–1895); był także współzałożycielem razem z F. Majchrowiczem „Rodziny i Szkoły”, pisma, na łamach którego zamieścił wiele publikacji na tematy szkolne; wydał *Przepisy praktyki szkolnej* (1884); ważniejsze podręczniki: *Zarys higieny szkolnej* (1891), *Higiena przystępnie wyłożona* (wraz z prof. Szpilmanem), *Pedagogika i metodyka dla użytku seminariów nauczycielskich* (wyd. XII 1925); najważniejszym dziełem była *Historia szkół ludowych królewsko-stolecznego m. Lwowa* (1895).

¹⁰⁶ Były to: F. Próchnicki, B. Baranowski, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych żeńskich*, t. II dla klasy szóstej, Lwów 1894; wyd. 3, Lwów 1897; wyd. nowe, Lwów 1901; wyd. 5, Lwów 1906, t. II dla klasy drugiej, wyd. 7, Lwów 1912 oraz e i d e m, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych żeńskich*, t. III dla klasy siódmej, Lwów 1893; wyd. 3, Lwów 1899; t. III dla klasy trzeciej, wyd. nowe, Lwów 1904; wyd. nowe, Lwów 1910; wyd. 6, Lwów 1913.

¹⁰⁷ B. Baranowski (1844–1916) studiował w Uniwersytecie Lwowskim filologię klasyczną, historię, filozofię, a nade wszystko literaturę polską pod kierunkiem A. Małeckiego; w 1867 r. został mianowany suplentem w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, a od 1871 pełnił funkcję nauczyciela w Seminarium Nauczycielskim w Stanisławowie; brał czynny udział w pracach Towarzystwa Pedagogicznego (w 1893 r. obdarzony został godnością członka honorowego) i Macierzy Polskiej; od 1877 pełnił obowiązki inspektora szkół ludowych, a rok 1885 przyniósł nominację na krajowego inspektora szkół w Galicji; otrzymał ponadto tytuł honorowy obywatela

inspektora szkół w Galicji. Gdy w roku 1898 śmierć zabrała Mieczysława, trud opracowywania następnych wydań tomu I przejął B. Baranowski¹⁰⁸, który z kolei kontynuował dzieło, gdy zmarł Próchnicki¹⁰⁹. Publikacje ich autorstwa cieszyły się ogromną popularnością¹¹⁰.

Oprócz książek dla szkół wydziałowych żeńskich wymieniona spółka autorska dokonywała zmian układu artykułów oraz niezbędnych skrótów w wydaniu piątym tomu III *Wypisów polskich dla klas niższych c.k. szkół gimnazjalnych i realnych*¹¹¹. Nowe edycje były drukowane w lwowskiej drukarni ZN im. Ossolińskich w 1889 roku. Ciekawostką jest, że B. Baranowski udzielał *imprimatur* na każdy arkusz drukarski tego podręcznika¹¹². Natomiast w 1911 roku wspomniani wyżej twórcy przygotowali *Polską książkę do czytania dla szkół wydziałowych męskich na klasę pierwszą*¹¹³. Rękopis ten nie doczekał się jednak druku.

miasta Sokala, a w 1908 r. tytuł radcy dworu; w latach 1882–1884 był redaktorem „Szkoly”; delegowany przez namiestnika brał udział w obradach sejmowej Komisji Szkolnej, a Wydział Krajowy powołał go do pracy nad ankietami, mającymi na celu reformę systemu edukacji; na emeryturę przeszedł w 1909 r.; wówczas pracował w Związku Nauczycielskim i zajmował się zakładem dla niewidomych; cennym osiągnięciem była praca z zakresu pedagogiki: *Seminaria nauczycielskie w Galicji, pogląd na ich powstanie i rozwój w pierwszym dwudziestoleciu ich istnienia* (1897); ponadto na łamach „Rodziny i Szkoły” opublikował m.in. *Kongresy i wystawy higieniczno-szkolne i Szkolnictwo ludowe w Galicji w rozwoju liczebnym od 1868–1907* (1910); dla potrzeb szkół średnich opracował podręczniki do geografii; pozostawił po sobie także prace literackie: *Lutnia Jana Kochanowskiego* (1885), *Józef Ignacy Kraszewski, jego życie i zasługi* (1887); *Pedagogika Mickiewiczowska* (1890); *Mickiewicz jako nauczyciel narodu swego* (1895); *Uczczenia pomnika autora „Anhellego”* (1909); pod pseudonimem Semena Smereki wydał powieść obyczajową *Wielkanoc w Michałowicach*, a pod pseudonimem Diak z Chlibniwki opisy ziemi po rusku: *Wędrowki Iwana Wojtowicza po świecie Bożym*.

¹⁰⁸ F. Próchnicki, B. Baranowski, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych żeńskich*, t. I dla klasy piątej, wyd. 4, Lwów 1905; t. I dla klasy pierwszej, wyd. 5, Lwów 1910. (Klasa piąta szkoły ludowej pospolitej była tożsama klasie pierwszej szkoły wydziałowej).

¹⁰⁹ Eide m, *Polska książka do czytania dla szkół wydziałowych żeńskich*, t. I, wyd. 6, Lwów 1912; wyd. 7 (przedruk wyd. 6), Lwów 1916.

¹¹⁰ W niepodległej już Polsce ukazały się: eide m, *Polska książka do czytania dla wyższych klas szkół żeńskich*, t. I, wyd. 8 skrócone, Lwów 1921; oraz w opracowaniu Marii Magdówny i Janiny Zajaczkowskiej, *Próchnicki, Baranowski, »Polska książka do czytania dla V klasy szkół powszechnych«*, wyd. 9, Lwów–Warszawa 1924; wyd. 10 (niezmienione), Lwów–Warszawa 1925; *Polska książka do czytania dla VI klasy szkół powszechnych*, wyd. 8, Lwów–Warszawa 1922; wyd. 9, Lwów–Warszawa 1924; *Polska książka do czytania dla VII klasy szkół powszechnych*, wyd. 8, Lwów–Warszawa 1922; wyd. 9, Lwów–Warszawa 1924.

¹¹¹ Ostatecznie podręcznik ten liczył 496 stron wypisów. Poprzednie wydanie, czwarte, pochodziło z 1878 r. Kontynuacją tego podręcznika były *Wypisy polskie dla klasy trzeciej szkół gimnazjalnych i realnych* Jana Czubka i Romana Zawilińskiego z 1893 r., nauczycieli krakowskich, którzy podjęli próbę przełamania monopolu nauczycieli lwowskich na „układanie” książek szkolnych.

¹¹² J. Wojtal, *Wydawnictwo...*, s. 47.

¹¹³ Franciszek Próchnicki. *Wspomnienie pośmiertne*, s. 363.

Gdy na posiedzeniu RSK 11 lutego 1889 roku uchwalono „zasady, według których ułożone być mają *Wypisy polskie* dla klas I–V szkół średnich”¹¹⁴, Próchnicki przygotowywał już do druku nowy podręcznik. Natomiast 18 grudnia tegoż roku, na posiedzeniu Wydziału TNSW¹¹⁵, wpłynęła aprobatą *Wypisów polskich dla V klasy szkół gimnazjalnych i realnych*¹¹⁶ jego autorstwa. Następne edycje były drukowane pod zmienionym tytułem *Wzory poezji i prozy do użytku szkół średnich*¹¹⁷. Kontynuację tego podręcznika stanowiły opracowane wspólnie z Konstantym Wojciechowskim¹¹⁸, wówczas dyrektorem Gimnazjum VI, *Wypisy polskie dla szkół średnich*¹¹⁹, tom V do piątej klasy, które ukazały się w 1911 roku. W tym samym roku, przy współpracy z tym samym autorem, zostały wydane *Wypisy polskie dla szkół średnich*¹²⁰, tom IV do czwartej klasy. Po śmierci Próchnickiego kolejne publikacje obydwu tomów redagował K. Wojciechowski, także w niepodległej już Polsce¹²¹.

Za zgodą Próchnickiego wydrukowano również swoiste kompendium, jakie stanowiła książka *O ważniejszych gatunkach poezji i prozy*¹²². Była ona uzupełnieniem tomu piątego *Wypisów* do czasu wdrożenia nowego planu

¹¹⁴ *Rozmaitości z zakresu szkoły i nauki. Wiadomości bieżące*, „Muzeum” 1889, s. 195.

¹¹⁵ *Sprawy TNSW. Sprawozdanie z posiedzeń Wydziału Towarzystwa*, „Muzeum” 1890, s. 3.

¹¹⁶ F. Próchnicki, *Wypisy polskie dla V klasy szkół gimnazjalnych i realnych*, Lwów 1889.

¹¹⁷ *Idem*, *Wzory poezji i prozy do użytku szkół średnich*, Lwów 1893; wyd. 2, Lwów 1900; wyd. 3, Lwów 1906.

¹¹⁸ K. Wojciechowski (1872–1924) karierę nauczycielską zaczynał pod kierunkiem F. Próchnickiego w V Gimnazjum we Lwowie, w którym był zastępcą nauczyciela od 26 sierpnia 1895 do końca sierpnia 1898 roku, następnie mianowany nauczycielem rzeczywistym w Stryju, później dyrektorem szkół średnich we Lwowie; historyk literatury polskiej; metodyk i autor podręczników szkolnych; od 1916 – profesor Uniwersytetu Lwowskiego; od 1919 – członek Polskiej Akademii Umiejętności. Współautor *Wskazówek metodycznych do programu gimnazjum państwowego. Język polski*, Warszawa 1923; można go uznać za kontynuatora myśli dydaktycznej Próchnickiego, jednocześnie był wybitnym reformatorem szkoły w niepodległej już Polsce; por. W. Sawrycki, *Konstanty Wojciechowski*, [w:] *Idem*, *Współtwórcy szkolnej polonistyki dwudziestolecia międzywojennego: Kazimierz Wóycicki, Konstanty Wojciechowski, Juliusz Kleiner, Konrad Górski*, Warszawa–Poznań–Toruń 1984, s. 41–78; *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1895, s. 594; *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1898, s. 675; *Nauczyciele w latach 1892/93–1895/96*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, Lwów 1897, s. 44.

¹¹⁹ F. Próchnicki, K. Wojciechowski, *Wypisy polskie dla szkół średnich*, t. 5, Lwów 1911.

¹²⁰ *Idem*, *Wypisy polskie dla szkół średnich*, t. 4, Lwów 1911.

¹²¹ *Idem*, *Wypisy polskie dla szkół średnich*, t. 4, wyd. skrócone, Lwów 1920; wyd. 6 ilustr., Lwów–Warszawa 1922; wyd. 7 ilustr., Lwów–Warszawa 1923; wyd. 8 ilustr., Lwów–Warszawa 1927 oraz wyd. 8, Lwów–Warszawa 1929; t. 5, wyd. skrócone, Lwów 1917; wyd. nowe, Lwów 1920; wyd. 2, Lwów–Warszawa 1923; wyd. 3, Lwów–Warszawa 1924.

¹²² F. Próchnicki, *O ważniejszych gatunkach poezji i prozy*, Lwów 1911. Cena egzemplarza wynosiła 25 halerzy.

nauczania języka polskiego. Wbrew pierwotnemu założeniu doczekała się wielu wydań¹²³, a jedyną zmianą była wielkość czcionek.

W roku 1889 Franciszek Próchnicki zaczął opracowywać wspólnie z Józefem Wójcikiem¹²⁴, nauczycielem z II Gimnazjum we Lwowie, podręczniki do pierwszej i drugiej klasy szkół średnich. W 1890 roku do użytku szkolnego weszły *Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych*¹²⁵, natomiast w 1893 roku do klasy drugiej¹²⁶. Po śmierci J. Wójcika w 1905 roku Próchnicki kontynuował podjęte dzieło i samodzielnie przygotował ostatnie wydania, tj. czwarte i piąte do klasy pierwszej oraz trzecie do drugiej.

Na posiedzeniu RSK 15 lipca 1889 roku zatwierdzono z kolei „ulożony przez Komisję Naukową plan *Wypisów Polskich* na kl. VI, VII i VIII szkół średnich, w dwóch tomach, poruczając redakcję [...] prof. dr Stanisławowi hr. Tarnowskiemu¹²⁷ wspólnie z profesorami Próchnickim i Wójcikiem”¹²⁸.

¹²³ Idem, *O ważniejszych gatunkach poezji i prozy*, wyd. 2, Lwów 1916; wyd. 3, Lwów 1918; wyd. 4, Lwów–Warszawa–Poznań 1919; dodruk wyd. 4, Lwów–Warszawa 1920; wyd. 5, Lwów–Warszawa 1922.

¹²⁴ J. Wójcik (zm. 1905) nauczyciel Szkoły Realnej w Stanisławowie, od 1887 w II Gimnazjum we Lwowie; autor rozprawy *Jak by można uczyć języka polskiego jako ojczystego w klasie pierwszej naszych szkół średnich*, [przedruk ze] *Sprawozdania Dyrekcji c.k. Wyższej Szkoły Realnej w Stanisławowie*, Stanisławów 1882; członek TNSW, w latach 1888–1890 członek Wydziału TNSW; współpracował z F. Próchnickim w komisjach powołanych do ułożenia szczegółowego planu nauki języka polskiego w szkołach średnich oraz planów wypisów do I–V szkół średnich; współautor podręczników do klasy I i II szkół średnich; z S. Tarnowskim ułożył *Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych*, cz. I, Lwów 1890; wyd. 2, Lwów 1894; wyd. 3, Lwów 1903; po jego śmierci Tarnowski opracował jeszcze wyd. 4, Lwów 1909; por. *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1887, s. 608; *Piąte Walne Zgromadzenie TNSW*, „Muzeum” 1888, s. 486; *Wyciąg z protokołu posiedzeń RSK*, „Muzeum” 1888, s. 572; *Wyciąg z protokołu posiedzeń RSK*, „Muzeum” 1889, s. 195; *Sprawozdanie z czynności TNSW za czas 2 kwietnia 1890 do 1 maja 1891*, „Muzeum” 1891, s. 286; *Sprawozdanie z czynności TNSW za czas 22 maja 1904 r. do 10 czerwca 1905 r.*, s. 2, „Muzeum” 1905 (po s. 664).

¹²⁵ F. Próchnicki, J. Wójcik, *Wypisy polskie dla klasy pierwszej szkół gimnazjalnych i realnych*, Lwów 1890; wyd. 2, Lwów 1892; wyd. 3, Lwów 1897; wyd. 4, Lwów 1905; wyd. 5, Lwów 1908.

¹²⁶ Idem, *Wypisy polskie dla klasy drugiej szkół gimnazjalnych i realnych*, Lwów 1893; wyd. 2, 1905; wyd. 3, Lwów 1907.

¹²⁷ S. Tarnowski (1837–1917) historyk i krytyk literatury polskiej, publicysta; od 1867 poseł na Sejm Krajowy; od 1885 członek Izby Panów w Wiedniu; 1871–1909 profesor UJ (i dwukrotnie rektor); od 1873 członek, 1890–1917 prezes Akademii Umiejętności; por. H. Markiewicz, *Stanisław Tarnowski 1837–1917*, [w:] *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, red. K. Wyka, H. Markiewicz, J. Wyczańska, Warszawa 1965, ser. 4, t. 3, s. 569–597.

¹²⁸ *Wyciąg z protokołów posiedzeń RSK*, „Muzeum” 1889, s. 768; w przypadku nauczycieli szkół średnich tytuł profesora przysługiwał nauczycielowi rzeczywistemu po nienagannym przepracowaniu trzech lat.

W poczet książek szkolnych część drugą *Wypisów polskich dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych*¹²⁹ zaliczono 1 marca 1892 roku¹³⁰.

Magnus parens nowożytnej polonistyki szkolnej był także autorem kilku prac z zakresu historii i teorii literatury: *Adama Mickiewicza „XV sonet krymski”*¹³¹, *Kilka słów o genezie i znaczeniu „Farysa”*¹³², *Ustęp z A. Malczewskiego „Marii” (Śpiew masek)*¹³³, *Scena sądu w „Balladynie”*¹³⁴.

Na przestrzeni lat przedstawił również artykuły dydaktyczne: *Przegląd tematów do wypracowań piśmiennych w języku polskim w r. 1889*¹³⁵, *Arcydzieło poezji polskiej w szkole wydziałowej*¹³⁶, *O „Sonetach krymskich” jako lekturze szkolnej*¹³⁷ oraz prawnopedagogiczne: *Kilka uwag o egzaminie dojrzałości z języka polskiego*¹³⁸, *Kilka uwag z powodu zamierzonej reformy nauki języka polskiego*¹³⁹, *List Pana Radcy Franciszka Próchnickiego do redakcji „Muzeum” w sprawie „Wstępu” umieszczonego w wydanych w Dodatku V „Materiałach do reformy nauki języka polskiego w gimnazjach z polskim językiem wykładowym”*¹⁴⁰.

Próchnicki był wielbicielem Mickiewicza. Świadczą o tym wcześniej wymienione dysertacje, jak również fakt, iż w 1886 roku znalazł się w grupie dziewięciu historyków literatury i nauczycieli polonistów, którzy zawiązali stowarzyszenie badaczy i miłośników poezji wieszczki narodowego pod nazwą

¹²⁹ S. Tarnowski, F. Próchnicki, *Wypisy polskie dla klas wyższych szkół gimnazjalnych i realnych*, cz. 2, Lwów 1891; wyd. 2, Lwów 1896; wyd. 3, Lwów 1906; wyd. 4, Lwów 1911.

¹³⁰ „Muzeum” 1892, s. 200.

¹³¹ F. Próchnicki, *Adama Mickiewicza »XV sonet krymski«*, [w:] *Dla Stryja*, Lwów 1886, s. 77–80.

¹³² Idem, *Kilka słów o genezie i znaczeniu »Farysa«*, „Muzeum” 1887, s. 583–594 i 626–636.

¹³³ Idem, *Ustęp z A. Malczewskiego »Marii« (Śpiew masek)*, „Muzeum” 1902, s. 281–289.

¹³⁴ Idem, *Scena sądu w »Balladynie«*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji Liceum im. W. Niedziałkowskiej za rok szkolny 1909*, Lwów 1909, s. 3–12; także [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu setnej rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego*, t. 2, Lwów 1909; tu każda rozprawa drukowana była nakładem autora, stąd numerowana oddzielnie, uszeregowana według alfabetycznej kolejności nazw miejscowości, a w danej miejscowości – szkoły według dat powstania; także jako samodzielna odbitka bez roku wydania.

¹³⁵ Idem, *Przegląd tematów do wypracowań piśmiennych w języku polskim w r. 1889*, „Muzeum” 1890, s. 517–525 i 569–575.

¹³⁶ Idem, *Arcydzieło poezji polskiej w szkole wydziałowej*, „Szkoła” 1898, s. 208–210.

¹³⁷ Idem, *O »Sonetach krymskich« jako lekturze szkolnej*, „Muzeum” 1898, s. 492–502.

¹³⁸ Idem, *Kilka uwag o egzaminie dojrzałości z języka polskiego*, „Muzeum” 1909, t. 1, s. 246–261.

¹³⁹ Idem, *Kilka uwag z powodu zamierzonej reformy nauki języka polskiego*, „Muzeum” 1910, dodatek nr 5, s. 102–116.

¹⁴⁰ Idem, *List Pana Radcy Franciszka Próchnickiego do redakcji „Muzeum” w sprawie »Wstępu« umieszczonego w wydanych w Dodatku V »Materiałach do reformy nauki języka polskiego w gimnazjach z polskim językiem wykładowym«*, „Muzeum” 1910, t. 1, s. 374–381.

Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza¹⁴¹; jego pierwszym prezesem został profesor Uniwersytetu Lwowskiego R. Pilat¹⁴².

Ten wielki orędownik i znawca dzieł twórcy *Pana Tadeusza* 2 kwietnia 1898 roku w czternastym numerze „Szkoly” wydrukował artykuł apel *W sprawie obchodu jubileuszu Adama Mickiewicza*¹⁴³, w którym konieczność organizacji uroczystości religijno-patriotycznych uzasadniał następująco:

wprowadzanie w życie wielkich ideałów Mickiewicza, to przewodnia myśl naszej pracy zawodowej – wychowania i kształcenia młodzieży w duchu narodowym. Z naszego też stanu wyszedł poeta, który rozpoczął swą pracę służbą nauczycielską w Kownie, a później do zawodu nauczycielskiego znowu powrócił, gdy z katedry w Paryżu wykładał historię literatury słowiańskiej. Tym samym budzi on w nas tę ambicję, wielką może, ale szlachetną, że jest coś podobnego, coś pokrewnego w stanowisku poety a nauczyciela¹⁴⁴.

W październiku 1890 roku „poruczono kierownictwo filii Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie profesorowi Franciszkowi Próchnickiemu”¹⁴⁵. Był to krok pośredni do utworzenia nowej placówki. Organizowano ją w momencie przepełnienia podstawowej jednostki. Taka sytuacja wystąpiła w III Gimnazjum z początkiem roku szkolnego 1890/91. Filię zlokalizowano przy ulicy Wałowej¹⁴⁶, wykorzystując pomieszczenia dawnej szkoły bernardyńskiej, a tworzyły ją 4 klasy niższe w 8 oddziałach¹⁴⁷.

W zeszycie marcowym czasopisma nauczycieli gimnazjalnych donoszono, że

¹⁴¹ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza 1886–1936. Zarys historii*, „Pamiętnik Literacki” 1936, z. 4, s. 690; a także osobna odbitka pod tym samym tytułem, Lwów 1937, s. 8; pozostali członkowie komitetu założycielskiego to: W. Bełza, J. Tretiak, F. Konarski, A. Zipper, B. Czerwieński, W. Gubrynowicz, W. Schmidt i W. Zawadzki.

¹⁴² R. Pilat (1846–1906) historyk literatury, edytor, profesor Uniwersytetu Lwowskiego 1874–1903 (1891 – rektor), długoletni prezes Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza 1886–1900 i redaktor jego „Pamiętnika” 1887–1898.

¹⁴³ F. Próchnicki, *W sprawie obchodu jubileuszu Adama Mickiewicza*, „Szkola” 1898, s. 122–123.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 122.

¹⁴⁵ *Rozmaitości*, „Muzeum” 1890, s. 656.

¹⁴⁶ Nazwa ulicy pozostała do dziś niezmienną (Валова), cały kompleks budynków klasztoru, dzwonnicy, systemu obwarowań i kościoła Bernardynów mieści się między ul. Wałową i dawnym placem Bernardyńskim (obecnie pl. Sobornym / Соборна пл). Zakon bernardynów sprowadzono do Lwowa w 1460 r. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości kościół przekazano Cerkwi greckokatolickiej – dziś cerkiew pw. św. Andrzeja Apostoła; w murach zabudowań klasztornych przy ul. Wałowej 18 miały wcześniej swoje początki: Gimnazjum Akademickie, III Gimnazjum im. Franciszka Józefa oraz Gimnazjum IV, a po otrzymaniu nowego budynku przez Gimnazjum V przy ul. Jakuba Hermana 7 (obecnie ul. Łemkowska / Лемківська) ulokowano tam filię Gimnazjum VII.

¹⁴⁷ *Historia zakładu*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, Lwów 1897, s. 39.

Najjaśniejszy Pan, postanowieniem z dnia 3 marca br. [1891 – M. G.-T.], zezwolił na założenie z początkiem roku szkolnego 1892/93 Piątego Niższego Gimnazjum Państwowego we Lwowie, w którym ustanowiono jedną stałą posadę dyrektora, jedną – katechety i pięć posad profesorów¹⁴⁸.

Lwów otrzymał kolejną szkołę średnią z polskim językiem wykładowym, której patronem został św. Jan Kanty¹⁴⁹.

Dyrektorem nowej placówki 4 marca 1892 roku „Jego Cesarska i Królewska Apostolska Mość [...] zamianował profesora gimnazjalnego Franciszka Próchnickiego”¹⁵⁰. Tak więc od września tegoż roku wybitny dydaktyk i autor podręczników znalazł się w gronie elity szkolnej i urzędniczej, w Galicji było bowiem w owym czasie tylko 30 gimnazjów i cztery szkoły realne. Dyrektor Próchnicki zawsze podkreślał rolę nauczyciela. Na Konferencji Dyrektorów Szkół Średnich Galicyjskich¹⁵¹, która odbyła się we Lwowie 27–29 marca 1893 roku pod przewodnictwem M. Bobrzyńskiego, wystąpił z referatem, którego współautorem był dyrektor Gimnazjum im. św. Anny w Krakowie dr L. Kulczyński¹⁵², pod znamienym tytułem *Jak należy kandydatów stanu nauczycielskiego, mianowanych zastępcami nauczycieli, wprowadzać w obowiązki i praktykę nauczycielską?*¹⁵³ Bronił w nim tezy, iż poloniści winni być do nauczania „tego przedmiotu uzdolnieni”¹⁵⁴ i posiadać odpowiednie kwalifikacje¹⁵⁵.

Z początkiem roku szkolnego 1893/94 „Gimnazjum V we Lwowie miało frekwencję tak liczną, iż utworzono klasę V, rozszerzając stopniowo ten zakład na Gimnazjum Wyższe”¹⁵⁶. Formalnie powyższy fakt potwierdzono „Najwyższym postanowieniem z dnia 4 września 1893 roku”¹⁵⁷.

¹⁴⁸ *Rozmaitości*, „Muzeum” 1891, s. 273.

¹⁴⁹ *Historia zakładu*, [w:] *Sprawozdanie [...] Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, s. 79; po odzyskaniu niepodległości szkole nadano imię Stanisława Żółkiewskiego.

¹⁵⁰ *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1892, s. 272.

¹⁵¹ *Konferencja Dyrektorów Szkół Średnich Galicyjskich*, „Muzeum” 1893, s. 314–328.

¹⁵² L. Kulczyński (1847–1932) pedagog, pisarz, docent Uniwersytetu Jagiellońskiego, nauczyciel łaciny i greki, w latach 1887–1922 dyrektor Gimnazjum Nowodworskiego im. św. Anny w Krakowie; w 1880 przedstawił rozprawę habilitacyjną *Wykształcenie nauczyciela gimnazjalnego* (Lwów 1883); opracował projekt praktycznego kształcenia przyszłych nauczycieli szkół średnich, od r. szk. 1892/93 rozpoczął się w jego gimnazjum kurs eksperymentalny dla kandydatów na nauczycieli, od 1895 przekształcony w stałą instytucję.

¹⁵³ Wystąpienie Próchnickiego jest streszczone na s. 323–324, „Muzeum” 1893.

¹⁵⁴ M. Warm ski, *Towarzystwo...*, s. 26.

¹⁵⁵ F. Próchnicki, [ref.] *W sprawie nauki...*, s. 328 i 330.

¹⁵⁶ *Rozprawy w Sejmie nad »Sprawozdaniem Rady Szkolnej Krajowej za rok 1892/3«*, „Muzeum” 1894, s. 147.

¹⁵⁷ *Historia zakładu*, [w:] *Sprawozdanie [...] Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, s. 39.

Szkoła pod kierownictwem Próchnickiego, regularnie hospitowana¹⁵⁸, rozwijała się dynamicznie. Powiększało się grono pedagogiczne, którym starannie się opiekował. Jako „niezwykłej miary pedagog i dydaktyk, miał szczególną zdolność do wprowadzania młodych sił w zawód nauczycielski”¹⁵⁹; przykładem jest K. Wojciechowski, którego RSK mianowała zastępcą nauczyciela w V Gimnazjum 26 sierpnia 1895 roku¹⁶⁰. Uczył łaciny, greki i języka polskiego do czasu przeniesienia do Stryja na stanowisko nauczyciela rzeczywistego.

Pierwsza matura w V Gimnazjum im. św. Jana Kantego odbyła się w roku 1897. W dniach od 10 do 15 maja przeprowadzono część pisemną, natomiast od 12 do 28 czerwca – część ustną. Przewodniczącym komisji egzaminacyjnej był oddelegowany przez RSK E. Wolff, w owym czasie dyrektor II Gimnazjum we Lwowie. Rok szkolny zakończył się mszą w kościele bernardyńskim i uroczystością szkolną 29 czerwca. Wśród pierwszych abiturientów znajdował się L. Staff, już wkrótce jeden z najslawniejszych polskich poetów.

Franciszek Próchnicki w 1899 roku został członkiem Rady Szkolnej Okręgowej Zamiejskiej, w której zajmował się problemami szkół ludowych Okręgu Lwowskiego. Pozostawał w niej do 1902 roku.

Próchnickiemu powierzono także zaszczytną funkcję w Radzie Miejskiej. Piastując godność radnego w latach 1902–1906, działał w Sekcji Szkolnej. Będąc jej delegatem do Rady Szkolnej Okręgowej Miejskiej, poświęcał „swoje doświadczenie i znajomość szkoły i jej potrzeb dla dobra miejskich zakładów naukowych i ich nauczycieli”¹⁶¹. Zapoczątkował między innymi proces przekształcania Szkoły Wydziałowej Żeńskiej im. Królowej Jadwigi w liceum¹⁶².

W tym czasie *magnus parens* polonistyki szkolnej cieszył się już niezaprzeczalnym autorytetem, był – jak określił znany historyk kultury i literatury polskiej, Stanisław Łempicki¹⁶³ – jednym „z najwybitniejszych pedagogów tamtej ery”¹⁶⁴. Po latach szczególnie cenił jego umiejętność nauczania:

¹⁵⁸ Tzw. lustracje miały miejsce na początku roku szkolnego 1894/95, por. *Rozmaitości*, „Muzeum” 1895, s. 166; w listopadzie 1896 roku hospitacji przewodniczył inspektor szkolny Emanuel Dworski, por. *Kronika zakładu*, [w:] *Sprawozdanie [...]. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897*, s. 79.

¹⁵⁹ J. Noga j, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 34.

¹⁶⁰ *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1895, s. 594.

¹⁶¹ J. Noga j, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 42.

¹⁶² *Ze szkolnictwa kobiecego*, „Muzeum” 1906, t. 1, s. 488.

¹⁶³ S. Łempicki (1886–1947) profesor Uniwersytetu we Lwowie, od 1945 – Uniwersytetu Jagiellońskiego; był uczniem V Gimnazjum od 1 września 1901 r. i tu zdał maturę w czerwcu 1904 r.; por. idem, *Złote paski. Wspomnienia ze szkoły galicyjskiej*, Warszawa 1957, s. 5 i 9.

¹⁶⁴ *Ibidem*, s. 28.

[u]czył [...] polskiego znakomicie. Pamiętam zaledwie kilka jego lekcji, które miał u nas w zastępstwie chorych profesorów. Zdaje się, że jedna była z liryki Kochanowskiego, inna – mickiewiczowska. Imponował nam za każdym razem czymś, czego wtedy nie umieliśmy nazwać, a co było świetnym metodycznym przeprowadzeniem lekcji wedle ułożonego planu, a raczej wedle własnej, wieloletniej praktyki nauczycielskiej. Wszystko się tu ze sobą łączyło, jedno z drugiego wynikało jak z płatka; wszyscy byli zajęci i zainteresowani, wszyscy w ruchu; każdemu się zdawało, że coś nowego powiedział lub wynalazł; a potem wszystkie te cegiełki wspólnej pracy układały się w jakąś interesującą całość, budowę, syntezę, której jasne wyczucie sprawiało nam prawdziwą przyjemność. Cała praca robiła się przy tym tak jakoś sama z siebie, że się nie widziało prawie pałeczki dyrygenckiej w ręku niepospolitego dydaktyka¹⁶⁵.

Szanowano go również jako wychowawcę młodzieży. Dla niego „każdy uczeń od chwili, gdy przekroczył progi zakładu, jego kierownictwu powierzonego, był mu zarówno drogi, dla każdego była w jego sercu miłość ojcowska, było to ciepło serdeczne, które zjednywa, przywiązuje i do uległości, i posłuszeństwa zniewala”¹⁶⁶. „Znał wszystkich nie tylko z nazwiska, ale i po imieniu”¹⁶⁷. Jeżeli musiał – „karciał, był stanowczy i surowy”¹⁶⁸. Pomimo tego, a może dzięki temu, „między zakładem jego a domem rodzicielskim była wzajemna ufność, była łączność w dążeniu do jednego celu”¹⁶⁹.

28 sierpnia 1905 roku przeszedł na emeryturę, ale wciąż kontynuował pracę pedagogiczną. Uczył w szkołach żeńskich benedyktynek łacińskich i sakramentek, a także w Prywatnym Żeńskim Liceum Wiktorii Niedziałkowskiej. Z ostatnią z wymienionych placówek związał się w sposób szczególny. Był mianowicie jednym z założycieli, a następnie długoletnim członkiem zarządu towarzystwa, którego celem była opieka nad tą szkołą. Pod jego przewodnictwem opracowano plany nauczania w liceum dla dziewcząt¹⁷⁰, a efektem tych starań było uzyskanie „prawa publiczności” oraz „prawa odbywania egzaminów dojrzałości, mających takie samo znaczenie, jak państwowe”¹⁷¹. Nie rozstał się całkowicie również z macierzystym gimnazjum. Rokrocznie przewodniczył komisjom maturalnym w V lub w powstałym z jego filii VI Gimnazjum¹⁷².

Należy tu zwrócić uwagę, iż do nauczycieli w monarchii austriackiej, będących urzędnikami państwowymi, miały zastosowanie przepisy ustaw tzw. pragmatyki służbowej. Ściśle z nią powiązано pobory na danym stanowisku. Najniżej uposażeni byli suplenci, których nazywano wprost

¹⁶⁵ *Ibidem*, s. 30–31.

¹⁶⁶ J. Nogaj, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 34.

¹⁶⁷ *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie pośmiertne*, „Muzeum” 1911, t. 2, s. 366.

¹⁶⁸ S. Łempicki, *Złote paski...*, s. 29.

¹⁶⁹ J. Nogaj, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 34.

¹⁷⁰ *Ze szkolnictwa kobiecego*, „Muzeum” 1907, t. 1, s. 213.

¹⁷¹ *Kronika szkolna i pedagogiczna*, „Muzeum” 1908, t. 1, s. 525.

¹⁷² *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 367.

„białymi szkolnymi murzynami”, ich płace zrównano z urzędnikami XI rangi dopiero od 1898 roku¹⁷³. Franciszek Próchnicki jako nauczyciel rzeczywisty był zaszerogowany do IX klasy, a w ramach wyróżnienia w połowie 1890 roku przyznano mu VIII¹⁷⁴. Jako dyrektor szkoły był zaliczany do VII grupy, natomiast 30 listopada 1900 roku nadano mu rangę VI¹⁷⁵.

W dowód uznania na wniosek Rady Szkolnej Krajowej w listopadzie 1898 roku Franciszek Próchnicki został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Franciszka Józefa¹⁷⁶, w 1903 roku cesarskim postanowieniem z 9 kwietnia mianowano go radcą rządu¹⁷⁷, a „przy sposobności przeniesienia [...] na własną prośbę w stały stan spoczynku”¹⁷⁸ otrzymał Order Żelaznej Korony III klasy. Natomiast Ministerstwo Wyznań i Oświecenia przyznało mu, jako pierwszemu w ogóle nauczycielowi, nagrodę pieniężną w wysokości 1000 koron za „wybitną działalność na polu pedagogiczno-dydaktycznym”¹⁷⁹. Całą sumę przeznaczył na fundację imienia swej zmarłej żony, która utrzymywała bursę dla ubogich uczniów – dom im. Tadeusza Kościuszki. Patronat nad nim sprawowało Towarzystwo Pomocy Naukowej, którego był prezesem przez dziesięć lat. Pod jego kierownictwem wybudowano budynek, a następnie prowadzono działalność opiekuńczą.

Doceniając ogrom pracy i zasługi Franciszka Próchnickiego, delegaci na XXV Walne Zgromadzenie, właśnie po raz pierwszy wybrani zgodnie z nowo przyjętym statutem, na posiedzeniu 31 maja 1909 roku w auli Uniwersytetu Lwowskiego jednomyślnie zaszczylicili go tytułem członka honorowego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych¹⁸⁰.

W czerwcu 1911 roku Próchnicki brał jeszcze udział w egzaminie dojrzałości w Liceum im. Wiktorii Niedziałkowskiej a „potem ciężka niemoc przykuła go do łóża”¹⁸¹, zmuszając do rezygnacji z przewodniczenia egzaminowi ustnemu w V Gimnazjum. Po przeszło czteromiesięcznych cierpieniach zmarł na „chorobę sercową”¹⁸² we Lwowie 31 października 1911 roku.

¹⁷³ Szerzej na temat wykształcenia i pozycji społecznej nauczycieli szkół średnich, zob. I. Homola, *Nauczycielstwo krakowskie w okresie autonomii (1867–1914)*, [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia*, red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1981, s. 83–130.

¹⁷⁴ *Mianowania i przeniesienia*, „Muzeum” 1890, s. 455.

¹⁷⁵ *Mianowania i rozporządzenia*, „Muzeum” 1901, s. 63.

¹⁷⁶ *Odznaczenia*, „Muzeum” 1898, s. 897.

¹⁷⁷ *Mianowania, przeniesienia i aprobaty*, „Muzeum” 1903, s. 463.

¹⁷⁸ *Mianowania, odznaczenia i przeniesienia*, „Muzeum” 1905, s. 777.

¹⁷⁹ *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 365.

¹⁸⁰ Por. *Uchwały powzięte na Zjeździe członków i XXV WZ TNSW we Lwowie w dniach 30 i 31 maja 1909*, s. 4; *Sprawozdanie ze Zjazdu członków i XXV Walnego Zgromadzenia TNSW*, s. 29–30 – dodatki do „Muzeum” 1909, t. 2, (po s. 655).

¹⁸¹ J. Nogaj, *Franciszek Próchnicki. Wspomnienie...*, s. 43.

¹⁸² *Ibidem*, s. 31.

Franciszek Próchnicki był mistrzem, który

sam umiłował sercem całym język i literaturę ojczystą, umiał słowem wymownym, gorącym miłość tę zaszczepiać w sercach swoich uczniów, umiał ich zachęcić, zapalić do pracy. Był niezrównanym pośrednikiem między pisarzami i poetami narodowymi a młodym pokoleniem; jasno, przystępnie, po prostu a ciepło, z przejęciem się i polotem odkrywał swoim uczniom głębię myśli i górne natchnienia narodowych wieszczów, i budził miłość i wiarę w jej przyszłość¹⁸³.

Małgorzata Gajak-Toczek

Franciszek Próchnicki – a Polish scholar of past and present time

(S u m m a r y)

Franciszek Próchnicki belongs to the outstanding representatives of grammar school Polish studies during the last quarter of the XIX century. He was born in 1847 at Brzeżany. After graduation from the Lvov University he became a Polish secondary-school-teacher, at first at his home town and, later at Lwów. In this town he acted as a headmaster of the Secondary School No 5 from 1891 till to 1905, when he went retired.

Próchnicki was known as the author of a number of instructions, programs and textbooks for Polish-language for Primary and Secondary Schools. All his life Próchnicki devoted to teacher's occupation.

He died at Lwów in 1911.

¹⁸³ *Ibidem*, s. 33.